

Skjækertromma

Av Arnt-Erik Selliaas; Først publisert i Snåsnningen 19.12.2012

Jeg står i værelse 169 på 1. sal i Etnografisk samling i Nationalmuseet i København. Foran en halvannen meter høy pleksiglassmonter fester jeg blikket på ei samisk runeemme som jeg mener å ha sett tegning av før. Er det virkelig Skjækertromma?

Prosjektforsker Bente Gundestrup ved Forsknings- og Formidlingsafdelingen ved museet kan fortelle at denne sjamantromma kom til Det Kongelige Kunstakademi i København i november 1739.

- I tilgangslisten og dokumenter som er tilknyttet kunstakademierinventarene, står det at denne tromma kom til København i 1739 sammen med en lang rekke andre gjenstander, og at de ble sendt ned fra Norge på Kongens befaling, hevder Gundestrup som er en av de fremste ekspertene på Det Kongelige Kunstakademi.

Jeg har søkt i arkiver både i Norge og i København etter den originale befalingen for å finne flere opplysninger om tromma der, men har hittil ikke lyktes.

Lars Larsen af Schichetan

I den samme tilgangslisten er det opplyst at på innsiden av ramma sto følgende innskripsjon: «Lars Larsen af Schichetan». Denne innskripsjonen er nå umulig å lese, og var det også da den fremste eksperten på sametrommer i verden, den svenske etnografen Ernst Manker, undersøkte tromma i 1930-årene. Det knytter seg derfor noe usikkerhet om hva som eksakt stod i innskripsjonen.

Kanskje det stod «Schickeren»? Uansett er det overveiende sannsynlig at stedsnavnet er det vi i dag kaller Skjækra eller Skjækerfjella. Den kjente sameeksperten Knut Bergsland mente det.

Innskripsjonen er med stor sikkerhet skrevet av den som tok/fikk tromma av eieren. Med stor sannsynlighet var det samemisjonæren Peter Johan Muus på Snåsa.

Men hvem var Lars Larsen? Det er én person som passer til dette navnet på begynnelsen av 1700-tallet i Skjækra.

I «Major Peter Schnitlers grenseeksaminasjonsprotokoller 1742-1745» står det om grensevitnet Lars Larsen datert 17. mai 1742: «(...) en Lapfinn født paa Hammerdals field i Jemtland, af Finne-forældre, noget over 40 aar gammel, gift, har 6 børn, har haft over 20 aar Sit Tilhold i Sneasens fælde, og nu tilholder i Sparboes fælde i Norge, er Lars Larsen af Schichetan Døbt i Hammerdals Kierche, har gaaet Sidst til guds bord i Sneasens Kierche siistleden høst (...) og syntes for Rættten at være en Schickelig Fornuftig Mand, der og talte godt Norsk».

I Hammerdals kirkebok i Jemtland leser jeg at 12. april 1696 «döptes lappen Lars Jönssons son, Lars, 6 veckor gammal». I 1742 er han altså ca. 46 år gammel. Når det opplyses at han gikk til alters forrige høst i Snåsa kirke, må det bety at han sognet til Snåsa-Skjækra.

En annen interessant detalj ved tromma er at det opprinnelig hang en liten mynt på baksida av tromma sammen med andre «ranglerier». Den var preget Carl XI og årstallet 1691. Han var svensk konge fra 1660 til han døde i 1697. Alt tyder derfor på at Lars hadde med tromma fra Sverige da han kom til Skjækra.

Det var samiske boplasser i Gomolia ved nordenden av Skjækervatnet mange tiår før andre kom hit. Kanskje var det nettopp her Lars Larsen og hans familie holdt til i 1720-årene?

Thomas von Westen og misjonsvirksomheten

Under Kristian 3. begynte den dansk-norske kirke med misjonsvirksomhet overfor samene. I 1609 kunngjorde han at alle finner og lapper som drev med trolldom og ikke ville avstå fra det, kunne dømmes til døden. Under Fredrik 4. og med opprettelsen av Missionskollegiet i København i 1714 ble det mer systematisk misjonering.

I 1716 fikk Thomas von Westen ansvaret for å lede misjonsarbeidet blant samene i Nordland og Finnmark. Han gjorde tre misjonsreiser nordover. På den første og siste reisen kom han også til Namdalen og Snåsa.

Den første reisen fra 29. mai til 5. november 1716 var i hovedsak en kartlegging av antallet samer og deres overtro, avguderi og trolldomsvirksomhet, blant annet registrerte han bruken av runebommer. Han hadde ikke personlig kontakt med samene og drev ikke direkte misjonering.

Den tredje reisen startet i Trondheim 29. juni 1722. Han og følget reiste gjennom Innherred og over Namdalseid til Fosnes. Herfra reiste han med båt nordover til Senja, som var reisens nordligste punkt. På returen kom han til Nærøy 15. januar 1723, der Johan Randulf var prest. Her fortalte han at han hadde konfiskert, eller «annammet» som det heter i kildene, over 100 «djevlelige instrumenter». Noen hadde han med seg, andre skulle han få ettersendt når han kom til Trondheim. Disse trommene ble seinere sendt med båt til Missionskollegiet i København som bevis på at åndelige ledere blant samene hadde overgitt seg til kristendommen.

På denne reisen var han mer utadvendt og skaffet seg kunnskap om deres religiøse forestillinger og deres trolldomskunster, og han underviste dem i kristendom. For å få til det måtte samle dem, helst på prestegårdene. Samene bodde spredt i fjellene, og det var både tidkrevende og ganske vanskelig å få dem ned til samlingsplassen.

Thomas von Westen overlot ikke noe til tilfeldighetene. Han hadde lange samtaler med hver enkelt, noterte flittig alt han fikk vite, og brukte negative kontakter og angivere blant samene for å få opplysninger om andre. Det het at han ikke forlot et sted før han var overbevist om at hedenskapet var fullstendig utryddet.

«Djvelens instrument»

Samemisjonærene mente at de gudene samene tilbad, var djevelen og hans følgesvenner. Skulle samene redde sjelen fra evig fortapelse, måtte de oppgi all kontakt med de onde maktene. Runebomma var «djvelens instrument», og noiader som lot seg kristne, måtte levere inn runebommene sine, slik at de kunne bli ødelagt. Trommene ble ofte brent foran kirkeinngangen.

Flere hundre runebommer i hele det samiske området ble på den måten borte på 1600- og 1700-tallet. Enkelte prester og embetsmenn tok vare på bomber de samlet inn, og noen av dem havnet seinere i museer og private samlinger. I dag er det visstnok ca. 70 eksemplarer i ulike samlinger i Europa, de aller fleste i Sverige. Det er visstnok bare tre komplette runebommer i Norge.

Runebommene var også kvittering for utført arbeid. Mange ble sendt til Missionskollegiet i København. Hvor mange er uvisst. Men vi vet at ca. 100 trommer gikk opp i røyk da hovedkvarteret til Missionskollegiet i Waisenhuset i København brant i den store bybrannen i 1728.

Samemisjonering på Snåsa

På den første misjonsreisen kom Thomas von Westen til Snåsa prestegård i slutten av oktober 1716. Her møtte han pastor Niels Muus og hans sønn og personlige kapellan Peter Johan Muus. Det ble

bare et møte mellom disse herrene, for ingen samer kom ned fra fjellet for å overhøres. Presten meddelte von Westen at det var flere runebommer blant samene.

I 1719 ble Petter Johan Muus beskikket av Missionskollegiet til samemisjonær på Snåsa. I 1721 kunne von Westen rapportere til Missionkollegiet at Muus var godt i gang med evangeliseringen blant samene. Han hadde allerede samlet inn 7 runebommer som han hadde sendt til von Westen i Trondheim.

På sin tredje reise, i mars 1723, kom von Westen nok en gang til Snåsa. På Krogsgården var det samlet 86 samer fra Harran, Snåsa, Hartkjølen, Sparbu og Beitstad. Det hadde tatt et par uker å samle dem. I prestenes nærvær bekjente samene sin hedenskap. Det ble kanskje også levert inn noen runebommer.

Fra Snåsa reiste von Westen sørover over Roktdalen. Han kunne ikke ta den vanlige veien fordi isen på Snåsavatnet var farlig og svak. Fra Roktdalen drog han videre til Ogndal og derfra gjennom Sparbu til Verdal. Den 3. mai kom han til Stjørdal og den 5. mai til Trondheim.

Fra Snåsa til København

Vi vet at Skjækertromma kom fra Norge til København i 1739. Og min hypotese er at den ble beslaglagt på Snåsa av Petter Johan Muus omkring 1720-23. Deretter havnet den hos Thomas von Westen i Trondheim. Etter hans død ble boet hans spredd. Jeg har forsøkt å tyde skiftet etter han, uten å finne spor der. Nøkkelen er nok den kongelige befalingen som lå til grunn for sendingen av gjenstander fra Norge til Det Kongelige Kunstkammer i 1739. Men hvor finner vi den?

Juvelen i det nye samesenteret?

Birgitta Fossum ved Saemien Sijte forteller:

- Vi har ikke ei ekte runebomme i samlingene våre i dag. Vi fant deler av ei ramme på fjellet i Røyrvik sommeren 2010 i forbindelse med registrering av samiske kulturminner for et par år siden. Den er i dag på Vitenskapsmuseet i Trondheim til konservering. Når vi åpner nytt museum, vil denne komme tilbake til oss.

Når vi nå har lokalisert ei godt bevart runebomme med opphav i det sørsamiske området, synes jeg det er artig å leke med tanken på at nettopp denne tromma kunne bli selve juvelen i det nye samesenteret som snart skal bygges på Horjemstangen ved Snåsavatnet. Men for at det skal kunne realiseres, kreves nok diplomati på høyt nivå.

I sommer ble det inngått en avtale mellom Sametinget, Norsk Folkemuseum og Kulturhistorisk museum om tilbakeføring av 2000 samiske gjenstander til de seks museene som står under Sametingets forvaltning, deriblant Saemien Sijte. Men fra København?

Dessuten: I 1883 fikk Musée de l'Homme i Paris ei tromme i gave fra Det Kgl. Kunstkammer i København. På den skal det visstnok stå «Joen Andersen af Haran», og forklaringer på enkeltfigurer på trommeskinnet er skrevet på norsk. Jeg har i hele høst prøvd å oppspore denne tromma, foreløpig uten resultat. Men jeg gir meg ikke!